

УДК 821.161

Богдан БІЛОУС,
кандидат філологічних наук, доцент
(Житомирський технологічний університет)

СТРУКТУРА МІФУ В «ПОВІСТІ МИНУЛИХ ЛІТ»

У статті запропоновано аналіз структури міфу за формулою О. Лосєва. З'ясовано, що у давніх літописах міф, який має фольклорне або біблійне походження, вкладається в художньо-образну та мовностилістичну структуру, що відповідає особливостям середньовічних християнських текстів.

Ключові слова: літопис, міф, структура, образ, історія, чудо, слово.

О. Лосєв у своїй відомій роботі «Диалектика мифа», проаналізувавши структуру міфологічної свідомості, запропонував таку діалектичну формулу міфу: 1) особистість, 2) історія, 3) чудо, 4) слово. Цю формулу він витлумачував у таких зв'язках означених елементів: «Міф є слово про особистість, слово, яке належить особистості, яке виражає і виявляє особистість <...> Воно є власне слово особистості і власне слово про особистість. Воно є ім'я <...> В імені – діалектичний синтез особистості та її вираженості, її осмисленості, її словесності. Ім'я особистості і є те, що ми, власне, маємо у міфі. Але міф ще є і чудом, тому виходить чудесне ім'я, яке говорить, свідчить про чудеса, ім'я, яке творить чудеса. Правильно буде назвати його *магічним* ім'ям. А приєднання, зрештою, другого компонента, історії, дає останнє перетворення, яке отримує таку форму: міф є *розгорнуте магічне ім'я*. Це остаточне ядро міфу <...> Глибоке і цікаве розгортання міфу із первісного магічного імені можна знайти в багатьох християнських міфах» [2, с. 195 – 196].

Таке тлумачення структури і змісту міфу заглиблює у сферу слова-імені, тобто у сферу лінгвістично-понятійну, а спроби з'ясувати цю структуру в кожному конкретному (текстуальному, інтертекстуальному) випадку ведуть до визначення й означення формальних засобів вираження «магічного імені» – інакше кажучи, спрямовують до художньо-

образних, мовностилістичних засобів фіксування і розгортання того «імені».

Це явище (розгортання міфу як магічного імені) О. Лосєв демонструє на прикладі християнського тексту, звернувшись до однієї заклиальної молитви, що увійшла до «Требника» Петра Могили. На наш погляд, це явище можна простежити та проаналізувати, вдавшись до літописного тексту, синтетичний характер якого передбачає включення у нього (цитування, переказування, алюзії, ремінісценції тощо) тексту священного (біблійного), а також елементів тексту із інших джерел – від античних і ранньовізантійських до автохтонних (фольклорних).

У «Повісті минулих літ» є чимало міфів, які відповідають діалектичній структурі міфу за О. Лосєвим. Не вдаючись до загальної характеристики міфологічного словесного пласту у цьому літописі, звернемося до окремих міфів, які належать до різних тематичних груп – космологічних, антропологічних, етіологічних та есхатологічних.

Образи космологічних міфів представлені у фрагменті, у якому йдеться про реформування язичницької релігії князем Володимиром, коли він став єдиним правителем усієї Русі: «И нача княжити Володимиръ въ Киевѣ одинъ, и постави кумиры на хольму внѣ двора теремного: Перуна деревяна, а голова его серебряна, а усь золоть, и Хорьса, и Дажьбога, и Стрибога, и Сѣмарьгла, и Мокошь. И жряху имъ, наричуще боги» [3, с. 547].

У цьому тексті літописець тільки називає язичницьких богів на ім'я (лише головному з них – Перуну – подається лаконічна зовнішня характеристика, до якої входять як прямі, так і переносні означення). З погляду літописця, очевидно, зайвим було у ті часи з'ясувати значення і функції кожного з названих богів, оскільки християнство тільки що утверджувалося, а язичницькі вірування ще не забулися. За кожним іменем – певний міф, який у літописі не розгортається, адже обізнаний із тими богами реципієнт мав той міф розгортати у своїй уяві. Для сучасного читача літописного тексту названі *магічні імена* уже не промовляють, тож прадавній міф не розгортається повністю, хіба що слід звернутися до спеціальної літератури (з найгрунтовніших видань – праця В. Войтовича «Українська міфологія», 2002 рік). Тобто «магічне ім'я», зафіксоване в літописі, належить

розшифрувати, декодувати. І виявиться, що за цим іменем стоять всі ті елементи, які визначив О. Лосєв: особистість язичника, історія минувшини, уявлення про чудеса, що мають божественне походження.

Серед антропологічних міфів у «Повісті» можна виділити переказ про Адама і Єву, який має біблійне походження, але в літописі він трансформований з просвітницькою метою (цей міф переказує грецький Філософ князю Володимиру). Зіставлення біблійного фрагмента (Буття, 2:18 – 25; 3:1 – 24) і літописної оповіді [3, с. 558 – 559] дозволяє зробити висновок про те, що в літописі викладено довільний переказ біблійного міфу про створення перших людей, про гріхопадіння та вигнання Адама і Єви з раю. З одного боку, можна відзначити текстуальні збіги обох джерел (очевидно, літописець у своїй роботі користувався текстом Старого Завіту), але з іншого – автор літописної оповіді вдається до певних словесних доповнень, розставляє смислові акценти відповідно до своїх уявлень та розуміння. У літописі читаємо: «И нарече Адамъ имена всѣмъ скотомъ, и птицамъ, и звѣремъ, и гадомъ; и сам ѣма ангель повѣда имени» [3, с. 559]. У Біблії сказано, що Бог сотворив «тварин земних і птиць небесних» і привів до Адама, щоб той їх назвав, але в біблійному тесті немає мови про «гадів» та «ангелів». Домислом, а відтак авторським текстом у літописі є вставка про те, що «видѣвъ же дьяволь, яко почти Бог человекъ, позавидовавъ ему, преобразися въ змию, и прииде къ Евзѣ» [3, с. 559]. Якщо у Біблії дійовою істотою є «змій», то в літописі ця істота одержує ім'я «диявол», їй приписується чудесне перетворення у «змія». Єва названа «Євзєю». Таким чином, за допомогою додаткових міфологічних імен біблійна легенда у літописі розгортається як протистояння добра і зла (у боротьбі за людину і людське в ній), як зіткнення Бога і Сатани, де останній таки одержує перемогу: «И порадовался Сатана о проклятыи земли: се на ны первое падение, горький отвѣтъ, отпаденія ангельского житья» [3, с. 360]. Цього речення і такого акценту немає в Біблії, тому можемо говорити як про словесну, так і про смислову обробку біблійного міфу в літописі.

До відомих етіологічних міфів, уміщених у «Повісті минулих літ», належить топонімічна легенда про заснування

Києва: «И быша 3 брата, единому имя Кий, а другому Щекъ, а третьему Хорив, и сестра ихъ Лыбѣдь <...> Створиша городокъ, во имя брата ихъ старѣйшого, и нарекоша и Киевъ» [3, с. 466-467]. У цій легенді відображено поширений модус топонайменування – від імені засновника. Міф про заснування Києва зводиться до оприявнення імені Кия, але це «магічне ім'я» не розгорнute у семантичному діапазоні (літописець лише відстоює «царське» походження Кия, ведучи полеміку з невідомими нам опонентами, які стверджували, що Кий був «перевізником»). Можливо, у давні літописні часи не було потреби розтлумачувати це ім'я, котре тоді несло в собі визначену інформацію (історію й особистість). Утрата міфологічним іменем свого первісного значення призвела до різноманітних його тлумачень: Кий (Куява) – родоначальник скіфів [5, с. 534]; Кий – античний Кий, друг Геракла [4, с. 648]; Кий (як і Щек та Хорив) – син Ора, праотця слов'ян («Велесова книга»). Українська фольклорна традиція пов'язує з Києм походження Дніпра: Кий був ковалем (його атрибут – кий-молот), переміг Змія, запряг його в плуг і зорав ним землю; із борозни постали Дніпро, дніпровські пороги і вали вздовж Дніпра (Змієві вали) [1, с. 226]. Розгортання міфологічного імені Кия у цьому ракурсі засвідчує такий структурний елемент, за О. Лосєвим, як чудо (чудесне виникнення Дніпра), що примикає вже до іншого етіологічного міфу.

Літописні розповіді про деякі «небесні знамення» можна віднести до есхатологічних міфів, котрі побудовані на системі кінецьсвітніх мотивів та образів. Ось повідомлення під 1065 роком: «В та же времена бысть знамение на западѣ: звѣзда превелика, лучи имущее аки кровавъ, всходящи с вечера по заходи сольнечнемъ, и бысть за 7 дний; се же проявляющи не на добро» [3, с. 648]. Стилістично у цьому фрагменті передано динаміку наростання тривожних передчуттів: зірка на «заході» (для християнина символізує «кінець»); зірка з «кривавими» променями – натяк на війну, битву, загибель; тривалість знамення «7 дний» (символічне число); зрештою, висновок – це знамення «не на добро».

Кожне таке знамення закодоване, як міф, смислові грані якого передані і через синтаксис повідомлення, і через

семантично забарвлену лексику. Опис самого знамення (візуальне враження) – це ядро міфу. За допомогою додаткової інформації, яка подається у літописі далі, тлумачиться і конкретизується історично лихе передвістя: «Посемъ же быша усобиць многы и нашествии поганыхъ на Русьскую землю, си бо звѣзда аки кровава, проявляющи крови пролитье» [3, с. 648]. Далі літописець наводить розповідь про чудо в Єрусалимі: там по всьому місту протягом сорока днів являлися у повітрі вершники зі зброєю, що провістило напад на місто Антіоха. Крім того, сказано і про інші чудесні знаки, які являлися людям при Нероні та Юстиніані. У цей контекст потрапляють і чудеса, як сталися в Африці та Палестині. Такий набір інформації розширює семантику «руського знамення», перетворюючи оповідь в асоціативне дослідження.

Запропонована О. Лосевим структура («формула») міфу, отже, сприяє виробленню наукової методики, яку можна продуктивно використовувати у тлумаченні, зокрема, старовинних літописних текстів, багатих на міфологічні мотиви та образи.

Література:

1. Войтович В. Українська міфологія / Валерій Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
2. Лосев А. Ф. Миф. Число. Сущность / А. Ф. Лосев. – М. : Мысль, 1994. – 919 с.
3. Лѣтопись по Ипатскому списку // Золоте слово: хрестоматія літератури України-Русі епохи Середньовіччя IX – XV століть. У 2 кн. Кн. 1. – К. : Аконт, 2002. – С. 460-781.
4. Мифы народов мира. В 2 т. Т. 1. – М. : Наука, 1997. – 671 с.
5. Рыбаков Б. Язычество древней Руси / Борис Рыбаков. – М. : Наука, 1987. – 783 с.

Богдан Білоус. Структура мифа в «Повести временных лет».

В статье предложен анализ структуры мифа за формулой А. Лосева. Доказано, что в древних летописях миф, который имеет фольклорное или библейское происхождение, входит в художественно-образную и стилистическую структуру, которая отвечает особенностям средневековых христианских текстов.

Ключевые слова: летопись, миф, структура, образ, история, чудо.

Bohdan Bilous. The Myth Structure in “The Tale of Bygone Years”.

The article deals with the analysis of the structure of a myth according to A. Losev's formula. It was clarified that in the ancient chronicles myth of folklore or Bible origin had a fiction, linguistic and stylistic structure corresponding the features of the Middle Aged Christian texts.

Key words: chronicle, myth, structure, image, history, miracle.